

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

PROKOPP MÁRIA

Podolin plébániatemplomának 14. századi falkép-ciklusai a kortárs misztériumjátékok emlékét őrzik

Jól ismert, hogy a Magyar Királyság 14. századi templomaiban milyen nagy szerepet kaptak a bő részletességgel megjelenített falképciklusok. Mindenekelőtt az egyházi év két fő ünnepkörének, a karácsonynak és a húsvétnek, vagyis Jézus életének legfőbb eseményeit ábrázolták. A keresztény hit lényegét jelenítették meg. A karácsony, az Isten fiának emberként való születése képsor az angyali üdvözlettel kezdődött, s folytatódott a vizitáció jelenetével, majd a betlehemi istállóban a Szent Szűz imádja a tőle született kis Jézust, és fogadja a pásztorok hódolatát, akik az angyal felhívására érkeztek. Fokozott hangsúlyt kapott a képsorokban a Távol-Kelet gazdag királyainak, bölcseinek megjelenése Jeruzsálemben, Heródes király udvarában. Hatalmas karavánok élén, hosszú utat tettek meg, követve a rendkívüli égi jelet, a zsidók újszülött királyának születését jelző, fénylő csillagot, hogy hódoljanak neki. Ez a jelenet központi helyet foglal el minden képciklusban éppen úgy, mint a január 6-i Epiphania ünnepe az egyházi év ünnepei sorában, mert ekkor nyilvánult meg Jézus istensége a világ előtt.

A másik nagy képciklus a húsvét ünnepkörét mutatja be, Jézusnak Jeruzsálemben való ünnepélyes bevonulásától kezdve, az utolsó vacsorán át az elfogatáson és a kínzásokon át a keresztút borzalmain keresztül a keresztfeszítésig. Ezáltal teljesült be Jézusnak, a második isteni személynek az emberiség megváltásáért önként vállalt életáldozata. A húsvét ünnepe előtt a közeli sziklasírba temették el Jézust, ahonnan a harmadik napra dicsőségesen feltámadt, majd felment a mennybe, és elküldte a Szentlelket!

Ez a történet az európai kultúra legfontosabb eseménye. Mindmáig ennek a történetnek a kezdete jelöli az időszámításunk kezdetét. Ennek az eseménysornak a jelentőségét mélyen átérezte a kereszténység, a kezdetektől fogva. Kezdetben, az első három évszázadban, amíg tiltott vallás volt a kereszténység, addig igen zártkörűen ünnepeltek, de a IV. századtól kezdve egyre bővült, gazdagodott e két nagy ünnepkör az irodalmi, zenei és képzőművészeti alkotásokkal.

Kilián István kiváló irodalomtörténészünk e két nagy ünnepkör irodalmi emlékeinek felkutatására és feldolgozására fordította nagy jelentőségű tudományos munkásságának java részét. Hazánkban a legrégebb szövegemlékeink – a középkori liturgikus szövegeken kívül – a 17–18. századi misztériumjátékok, amelyeket az iskolák, a szerzetesi iskolák tanárai írtak, és a tanulók adtak elő. Kilián István professzor számos tanulmányban és végül vaskos kötetekben tette közzé kutatásainak felbecsülhetetlenül nagy eredményeit a ferences, a piarista és a jezsuita iskoladrámák szövegét és irodalmi értékelését.

A jelen tanulmányban a művészettörténet oldaláról szeretnénk rámutatni egy konkrét képsoron keresztül, hogy a 17–18. századi iskoladrámák szervesen kapcsolódtak a

középkori misztériumjátékokhoz Magyarországon éppen úgy, mint Nyugat-Európában, ahol a kereszténység életét nem szakította meg az iszlám hódítás másfél évszázada a 16–17. században.

A Magyar Királyság templomaiban, a székesegyházaktól a legkisebb falusi templomig a gótika fénykorában, a 13–14. században, feltűnően gazdag és magas művészi színvonalú falképciklusok jelenítették meg az emberiség isteni megváltásának történetét. Erről az ország északi és nyugati részén, valamint Erdélyben, ahol a török hódítók kevésbé pusztítottak, meggyőző bizonyóságot adnak a templomok.

Az alábbiakban a Szepesség egyik legészakibb, fontos, nemzetközi útvonalon fekvő, országos jelentőségű városának, Podolinnak a plébániatemplomát választottuk ki a Magyar Királyság számos máig fennmaradt, pompás gótikus falképciklusokkal ékesített temploma közül. S tettük ezt azért, mert Kilián István különös figyelmet szentelt e város 17–18. századi piarista iskolájának, és az ott készült iskoladramáknak. Podolin volt a piarista rendnek az első hazai otthona. 1642-ben érkeztek ide az első szerzetesek, pontosan 18 fő, akiknek legfőbb célkitűzése a legszegényebb néprétegek fiainak az alapvető vallási és profán ismeretekre oktatása volt. Előbb csak az alsóbb osztályokat nyitották meg, de hamarosan kibővítették gimnáziumi osztályokkal is. A piarista tanítás szerves része volt az iskolai színjátszás. Kilián István tanulmányai jól rámutatnak a színelőadások szövegeinek elemzésekor az antik irodalom dramatikus örökségére. S jöllehet a kereszténység kezdettől elvetette a pogány, több istenhitű vallások könnyű erkölcsiségű irodalmát, de a középkor és a reneszánsz évszázadaiban az antik irodalom formai és tartalmi értékei fokozatosan egyre inkább beleolvadtak a keresztény irodalomba.

Podolin városa a Magyar Királyság északkeleti határánál, a Poprád folyó partján, a Kárpátok hegyláncai között, már a 13. század elején jelentős település. 1239-ben IV. Béla király Podolint, a környékével együtt elsőszülött lányának, Kingának adta hozományul Boleszláv lengyel herceggel kötött házassága alkalmából. 1292-ben már magdeburgi árumegállító joggal rendelkező város volt. Kinga lengyel királyné halála után, 1293-ban visszakerült Magyarországhoz. Podolin fejlődését segítette I. Anjou Károly 1320-ban kötött házassága Piast/Lokietek Ulászló lengyel király lányával, Erzsébettel (1305–80), aki Boldog Jolán magyar királylány és Boleszláv lengyel fejedelem unokája volt, és valóságos társuralkodója volt férjének és a fiának, Nagy Lajos királynak is. Az 1335. évi visegrádi kongresszus után, a 14. században megélnékvált a Lengyelország felé menő Buda–Poprád–Krakkó kereskedelmi útvonal is, s még szorosabbá vált a lengyel-magyar kapcsolat 1370. után, amikor Nagy Lajos király perszonálunióban egyesítette a két országot. 1382-től Nagy Lajos király lánya, Hedvig lengyel királynő uralkodása alatt tovább fokozódott Podolin városának gazdasági és kulturális jelentősége.

A város Szent Szűz mennybevitelének tiszteletére felszentelt plébániatemplomának első említése 1298-ból maradt fenn. Ma is ez a gótikus templom Podolin plébániatemploma. Tágas, kétszakaszos keresztboltozattal fedett szentélyét eredetileg, a nyolcszög három oldalával záródó falsíkokról, a keleti ablakokon beáramló fény világította meg. A gótikus oltár már nincsen meg, helyét a háromszintes, pompásan faragott 17. századi barokk oltár foglalja el, amely szervesen illeszkedik a gótikus architektúrába. A barokk oltár oromzatát oltalmazón fogja közre a keresztboltozat keleti boltcikkelye a művészien profilozott bordákkal. S amint a barokk oltár középpontjába az Istenanya gótikus szobrát állították a 17. században, úgy az oldalfalak pompás freskó képsorait is megőrizte, nagy becsben tartotta a 17–18. század.

Amikor a piarista atyák 1642-ben megérkeztek Podolinba, már száz éve a mohamedán török uralom tartotta megszállva Magyarország nagy részét. Ez az északi Podolint, szerencsére, nem érintette, így – minden bizonnyal – a 17. század éppen úgy nagy becsben tartotta a szentély falképeit, mint az egykori gótikus szárnyasoltár központi Madonna-szobrát. A reformáció és a harminc éves háború, az erdélyi fejedelmek Habsburg ellenes harca, vagyis a vallási és a politikai küzdelmek azonban egyre inkább a lakosság társadalmi és gazdasági megosztottságához vezettek. Egyre fokozódott, egyre kilátástalanabbá vált a szegény néprétegek helyzete. Ezért fogadta nagy örömmel a város a Kalazanci Szent József által alapított szerzetesrend tagjait, akik itt, első magyarországi központjukban kezdték meg a szegény gyermekek összegyűjtését, nevelését, iskoláztatását, amelyet a legfőbb feladatuknak tartottak. S ebben a nevelő-oktató tevékenységben egyre nagyobb szerepet kapott a színjátszás. A tanárok írták a szövegeket, és az előadást betanították a tanulóknak. A poézis elméletét tanuló diákoknak házi feladatként maguknak is verselniök kellett az adott témában, a kívánt formában és műfajban. Kétségtelen, hogy a hazai hivatalos, világi színjátszás a piarista szerzők darabjaival indult a 18. század végén. Kilián István professzor az életének nagy részét ezeknek az iskoladrámáknak a felkutatására, összegyűjtésére és kiadására, tudományos irodalmi feldolgozására fordította. Különösen nagy szeretettel fordult a piarista rend, és köztük is Podolin iskoladrámái felé. Podolinból ismert egy kéziratos drámakötet, 1668-ban már tudunk a podolini előadásokról, Kilián István 1668 és 1780 között 20 podolini drámaelőadást kutatott fel. Ezek között első helyen állnak a liturgikus játékok, amelyek az egyházi év két nagy ünnepköréhez, a karácsonyhoz és a húsvéthoz kapcsolódnak. A pozsonyi Egyetemi Könyvtárból újabban két podolini latin nyelvű pásztorjáték került elő, amelyeket Kilián István tett közzé 1985-ben. Az egyik, a *Carmen Bucolicum sive Ecloga, in qua inducuntur Pastires sermocinantes et Christum Natum sibique ab Angelo annuntiatum salutantes*, bukolikus vers, ecloga, amelyben beszélgető pásztorok jelennek meg és köszöntik a világra született Megváltót, akiről az angyal adott hírt. A cselekmény az ókori bukolikus költészet hagyományaira, elsősorban Vergilius költészetére épül. Erre utalnak a pásztorok nevei is. A pásztori életkép bemutatásához kapcsolódik az éjszakai álmukat megzavaró vakító fényjel az égen. Felugranak, mert féltik a tűztől az őrzésükre bízott nyáját. S ekkor jelenik meg előttük az angyal, és hirdeti, hogy Isten született Betlehemben:

Istennek kedves pásztor nép félni minek félsz.
Az égből küldött angyalként jöttem a földre,
Hogy az örömről szóljak nektek, mely ma e tájra is
Szállt már. Ettől kezdve örül majd újra a föld is.
Itt van Atyáink sóhaja, vágya, imája is itt van,
Az akiért prófétáink oly gyakran esengtek,
S jöttét versében jósolta Szibilla Kumában,
Jött a világra, de nem ismerte egészen a jósnő.
Üdvözítőnk szállt a világra, ma ezt íme zengem.
Tudjátok meg hát, mely drága szerencse tiétek.
Ime a földre az Isten jött ide emberalakban.
Atyja szegény, és anyja szegény, ő szülte a világra.
Zárva előtte a büszke kapuknak nagy sokasága.
Testét egy istállóban szalmára helyezték,
Társa a súlyos testű marha s az árva számárka.

Ott térdel mellette az Atyja s szüzi szülője.
Betlehem őrzi az Istent, Keljetek útra barátaim,
És hódoljatok. Innen csillag fénye vezessen.

Ezután ajándékokkal útra kelnek, s az istállóba érkezve így köszöntik a kisdedet:

Isteni Gyermekek, buzgón hódolok, íme előtted!
Üdvözlégy, kit a fénylő ég és föld csak imádhathat!
Ég s föld megszületett és lett egy pusztaszavadra.
S most mi a mű láttán fölséged imádván
Szívvel-lélekkel vallunk hát Téged Urunknak.
Vedd el, mit mi szegények, íme neked ajánlunk.

S miután nagy tisztelettel átadták az ajándékaikat, az alábbi ünnepi énekkel búcsúztak az Istengyermekektől:

Égi vendég óvj meg minket,
Drága Gyermekek, Isten veled!
Isten, ki a földre szálltál,
Betlehemben ránk találtál,
Dicsőítünk, mi pásztorok,
Nyáját őrző nyers pásztorok.
Üdvözlégy, világnak üdve,
Embereknek reménysége!
Minden madár dalol Neked,
Szavunk tiszta hangját vegyed.
Minden Teremtényed örül,
Mert teáltalad üdvözül.
A föld, az ég, éj csillaga,
Angyaloknak égi kara
A jöttödön örvendeznek,
Mert a bajok elmerülnek.
Mi is velük ujjonghatunk,
S kicsiny ajándékot adunk.
Önmagunkat felajánljuk,
Áldj meg minket, ezt kívánjuk!

A másik podolini iskoladráma címe: *Carmen Tragicum Bucolico junctum*, amely két fő részből és 16 jelenetből áll. Az itt szereplő betlehemes játék rokon a fentiekben bemutatottal.

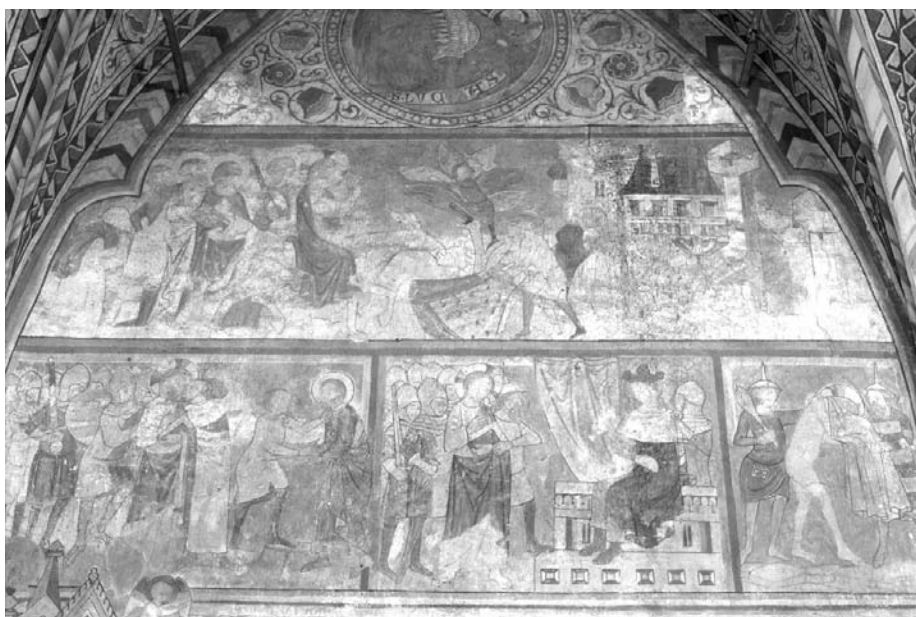
E két podolini, magyar nyelvű, bukolikus betlehemes játékot, amelyeket a piarista iskola tanulói írhattak, Kilián István a 18. századra datálta.

A podolini plébániatemplom 14. századi freskóciklusai előtt állva, úgy érezzük, hogy az idézett 18. századi magyar énekek a középkori misztériumjátékok, pásztorjátékok énekeiben gyökereznek. S ha szöveges 14. századi magyar misztériumjátékok nem is maradt fenn teljes egészében, az *Ómagyar Mária-siralom* az 1300 körüli évekből meggyőzően bizonyítja a 13–14. századi hazai magyar nyelvű, költői szépségű, szöveges passió-előadások létét. A hazai templomaink egykorú falképei azonban a szövegeknél is többet,

az előadások formai megjelenítését is megőrizték. A falképek életképi részletei, a gazdag és dekoratív kosztyümk és díszletek, de mindenekelőtt a szereplők mélyen átélt előadása nemcsak a középkori misztériumjátékok létét bizonyítják, hanem azok magas művészi színvonalát is. Ezt jól megfigyelhetjük a 13. századtól folyamatosan a Kárpát-medence egész területén, a pusztítások és átalakítások ellenére is. A falképek jelenetei mintegy video-felvételekben tárják elénk a gótika korának élettéljes költői világát, a karácsony és a húsvét ünnepkörének történeti eseményeit bemutató színi előadások képeit.

A podolini templom 9 méter magas, és 11×7 méter alapterületű szentélyében az egyházi év két ünnepköréhez kapcsolódva a falakon három-három sorban jelennek meg Jézus Krisztusnak, az Isten fiának, az emberiség Megváltójának földi életét bemutató képei.

A képsor az északi falon, a legfelső sorban indul, *Jézus virágvasárnapi, ünnepélyes bevonulásával Jeruzsálembé*. A számrháton, bíborpalástban érkező Krisztus a jobbával

1. kép. Podolin, a passióciklus a szentély északi falán

áldást oszt, s baljában az Élet könyvét tartja. Mögötte, közvetlenül, az öt kíséző apostolok jelennek meg, élükön Szt. Péter főapostollal, aki hangsúlyosan tartja kezében a kivont kardot, amelyre majd szüksége lesz. Az öt követő apostol nagyméretű, csatos könyvet tart, jelezve, hogy az ő feladatuk Jézus tanításának írásba foglalása, és átadása a jelen és a jövő nemzedékének. Valamennyien Jézusra és az őt nagy hódolattal fogadó emberekre figyelnek. Az egyikük, a zöld tunikás, piros harisnyás férfi, éppen levetette díszes, hermelinpalástját, és Jézus elé teríti a földre, tisztelete jeléül. Ez a bíborpalást képezi a kép középpontját. Ennek a háttérben, a hatalmas zöld lombú fa áll, amelynek tetején egy fiatalember baltával vágja az ágakat, amellyel Jézust köszöntik. Az apostolok testülete mögött, a kép bal szélén, a térdelve imádkozó, szemét Jézusra emelő, díszes papi öltözetű férfi a falképeket készítettő donátor. Az ő expresszív tekintetű portréja

a festő jeles tehetségét dicséri, éppen úgy, mint a kép kitűnő szerkezeti felépítése és a biztos kézzel, nagy mesterségbeli tudással, rajzi és festői felkészültséggel megjelenített dekoratív ábrázolások: az emberek, a szamár, a fa és a városkép. A kép jobb oldalán ugyanis, hangsúlyos helyen pompás, késő gótikus városkép jelenik meg, amely Jeruzsálemre utal, de a hatalmas bástyákkal megerősített, magas fallal övezett emeletes paloták minden bizonnyal a kortárs Podolin kőfallal, bástyákkal megerősített városát ábrázolják. Az előtérben lévő emeletes, erkélyes palota éppen a templom közeli városháza lehetett. Igen valószínű, hogy itt, ahol a várost meglátogató, azon áthaladó királyok és fényes kíséretük áthaladt, a város főterén adták elő a passiót és a karácsonyi misztériumjátékot.

A felső sor második képe a szentély északkeleti falának csúcsíves záródásában, a főoltár felett, az *Utolsó vacsorát*, az Eucharistia alapítását mutatja be. A fehér asztalterítővel borított és gazdagon megterített asztal, a képsíkkal párhuzamosan, kitölti a kép egész terét. Az asztal mögött, a kép tengelyében Jézus ül, ünnepélyesen, szembefordulva, fehér ruhában és bíbor köpenyben. Alakja kimagaslik a két oldalt ülő hat, ill. öt apostol közül. Jézus a jobbját kinyújtva, az asztalon lévő tálra mutat, és a baljával a keblére hajló kedves, fiatal János apostolt öleli át. Az asztalnak a néző felé eső elülső oldalán egyedül látjuk Júdás profilban ábrázolt, sötét tekintetű, gnómszerű, törpe alakját. Ez a megjelenítés is a passiójátékok előadását idézi.

A következő jelenet a *Lábmosság*, amely fontos része a nagycsütörtöki szertartásnak, és ennek nyomás a passiójátékoknak. Kitűnő lehetőség az életképi ábrázolásra, amellyel az emberi előadás és a képzőművészeti megjelenítés egyaránt Jézus tanításának központi gondolatát sugározza: nagy szeretettel, alázattal szolgálni embertársainkat.

Az északi fal második sora *Jézus elfogatását* jeleníti meg, a középpontban Júdás áruló csókjával. Júdás gonosz tekintetével jobbról, oldalról csókolja meg a szelíden álló, jobbát áldásra emelő, baljában az Élet könyvét tartó Krisztust. Júdás a felemelt baljával már int a katonáknak, akik máris Jézusra rontanak pajzssal és pallossal felfegyverkezve. Az apostolok már eltűntek. Egyedül Péter áll remegve a kép jobb szélén, akit éppen fojtogat egy pribék, mondván, hogy te is vele voltál. A kép felett lévő Jeruzsálemi bevonulás békés, lírai jelenetével szemben itt igazi, dinamikus, drámai jelenetet látunk.

Ezt követi a *Jézus Heródes király előtti kihallgatásának* a jelenete. A kép két egyenlő részre oszlik. A jobb oldalon a király ül liliomos koronával, ünnepélyes öltözetben díszes, színes, intarziás, támla nélküli, márvány trónuson a bíbor trónkárpit előtt. Mögötte áll a fegyverhordozója hatalmas pallossal. A király öltözetének és a trónusának részletes, művészi ábrázolása kétségtelenül a kor nagy, európai tekintélyű magyar királyának, Nagy Lajosnak állít méltó emléket. A kép bal oldalán a katonák kíséretében egy csúcsos süvegű, zöld ruhás farizeus szenvedélyes elszántsággal vezeti Jézust a király elé: követeli, hogy ítélje halálra. Jézus itt is hosszú fehér ruhát és bíbor köpenyt visel, jobbát szelíden áldásra emeli, és baljában az Élet könyvét tartja. Heródes, miután Jézust nem tudta szóra bírni, baljával int, hogy vigyék vissza Pilátushoz, Izrael római helytartójához.

A következő képen *Jézust meztelenre vetkőztetik* a főtanács pribékjei és az ezt követő képen, oszlophoz kötözve, *megostorozzák*. Majd Pilátus előtt látjuk a megkötözött kezű, katonáktól és az előbbi zöld ruhás farizeustól kísért, fehér ruhás Jézust. Ő nyugodtan, szelíden, lehajtott fejjel áll Pilátus előtt, aki idegességét nem titkolva, próbálja szóra bírni Jézust. E képen kétségtelenül Jézus a főszereplő. Pilátust a művész kitűnően jellemzi: jelentéktelen, vézna figurává törpül, a trónusa mintha inogna.

Ezt követi a *Töviskoronázás* és a *Keresztvitel* jelenete. Majd a mai oltár mögött a *Keresztre szegezés* és *Krisztus a Kereszten* képek kaptak helyet az északkeleti falon. A pas-

2. kép. Podolin, Jézus Heródes előtt

sióciklust a délkeleti falon a *Jézus sírba tétele* kép zárta. Ez utóbbiakat már csak Tary Lajos 1912. évi akvarell másolataiból ismerjük. E képsor folytatásában, a déli falon, töredékesen *Jézus feltámadása*, a *Noli me tangere* és a *Pünkösöd* jelenetei ismerhetők fel.

Ez utóbbihoz, a húsvét misztériumához kapcsolódik a szentélybe vezető diadalív északi pillérén bemutatott drámai jelenet, a *Feltámadt Krisztus és a hitetlen Tamás apostol* döbbenetes találkozása. E képpel szemben *Szent Dorottyt* látjuk a mellette álló kis Jézussal, aki ígéretéhez híven kis kosarában – télvíz idején – friss virágot hoz a kivégzésénél gúnyolódó császári írnoknak, Teofilnak. Ez a két kép, amely az Isten mindenhatóságába vetett hit fontosságát alapvető követelményként állítja a hívő elé, igen valószínűen szerepet kapott a kortárs, 14. századi misztérium-játékokban is.

Podolin templomában, a passióciklus alatt, az északi falon, a szentély teljes 11 méter hosszában, a *Három királyok*, a Napkeleti bölcsek pompás öltözötű, lendületes lovas felvonulása látható. Balról jobbra halad a menet, vágatását, a betlehemi Kisdédhez való megérkezését, s az újszülött Király előtti hódolatát mutatja be a jeles művész. Podolin városa többször látott ilyen királyi seregszmlét a 13. századtól kezdve, amikor a királyi udvar közvetlen dinasztikus kapcsolatba lépett a lengyel királysággal. A kölcsönös királyi látogatások útvonala Esztergom, majd Buda és Krakkó között, Podolinon keresztül vezetett. Itt vonult el IV. Béla király öccse, Kálmán 1215-ben, amikor a krakkói lengyel hercegnővel, Saloméval Esztergomban megkötött házasságuk után már mint házaspár látogattak Krakkóba. Aztán 1239-ben a IV. Béla király elsőszülött leányának, Kingának Boleszláv lengyel uralkodóval kötött krakkói esküvőjére érkező királyi vendégek bizonyára nemcsak áthaladtak az erős fallal övezett fényes városon, hanem néhány napra meg is pihentek benne. Podolin szemtanúja volt 1320-ban I. Anjou Károly lengyel feleségének, Lokietek Erzsébetnek, Ulászló király lányának a pompás kísérettel való Magyarországra

3. kép. Podolin, Szent Dorottya és Teofil

érkezésének is. S ettől kezdve különösen élénk volt a forgalom a két ország között, éppen Podolinon keresztül. 1335-ben a visegrádi kongresszusra érkező uralkodók vonultak át a városon ékes kíséretükkel. Mindezeknek a betetőzése volt 1370-ben a perszónalunió megteremtése a két ország között, Nagy Lajos király lengyel királlyá koronázása, majd a halála után, a lányának, Anjou Hedvignek Lengyelország királynőjévé való választása.

Kétségtelen, hogy a karácsonyi ünnepkörnek kiemelt ünnepe volt a háromkirályok látogatása, hódolata az Istengyermek és édesanyja előtt. A betlehemi kisedek ekkor jelent meg a nagy nyilvánosság előtt mint Isten fia. A kép bal szélén a *Pásztoroknak hirdeti az Angyal a megváltó születését*. Gótikus ablakból hajol ki a dicsfényvel övezett Angyal, felemelt jobbával hirdeti a két táncolva ujjongó pásztornak Jézus születésének az örömhírét. A kék háttér előtt, fehér és bordó öltözetben megjelenő, vidám örömmel egymás felé forduló, kisméretű alakokat is a podolini karácsonyi játékok életképi jelenetéből mintázhatta a festő. Ez az epizód itt nem hangsúlyos, szemben a 17–18. századi iskoladrámák előadásával. Kilián István jól rámutatott ez utóbbiaknál az antik bukolikus irodalom hatására. Ott a Királyok, a Bölcsek látogatása szorul kissé háttérbe. Ennek egyik oka volt,

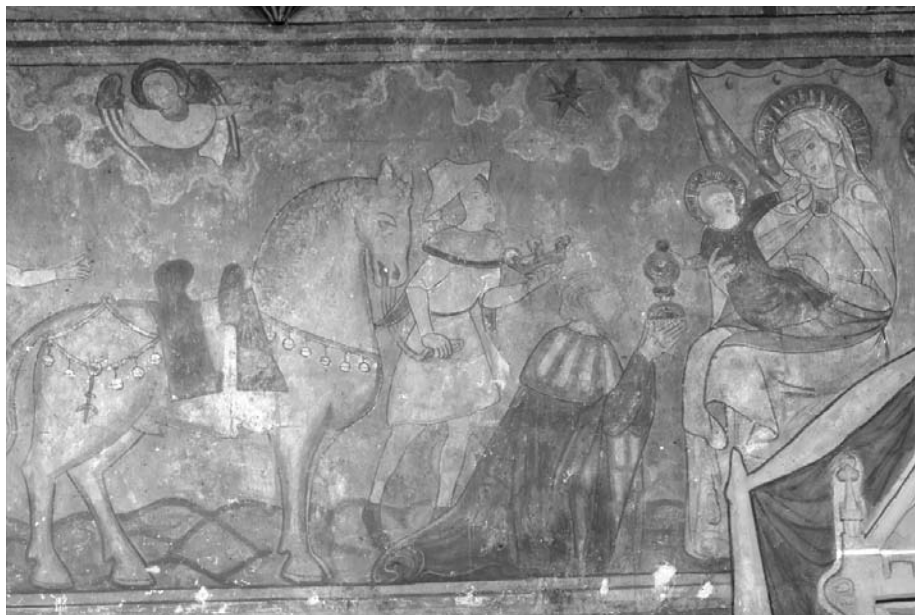

4. kép. Podolin, az angyali üzenet a pásztoroknak és az ifjú király

hogy Podolin fénykora a 17–18. századra lehanyatlott, elvesztette 14. századi, a király számára is kiemelt gazdasági és politikai jelentőségét.

A három királyt az ég felhőiben megjelenő angyal szózatára, az ő útmutatása szerint vezeti a fénylő arany csillag, amely a képsor jobb szélén, felhőktől kísérve, megállapodik a királyi trónuson, fénylő zöld függöny előtt, méltóságteljesen ülő Istenanya és gyermeke felett. Az isteni Gyermeke már nagyobbacska, két év körüli fiú, aki anyja ölében ül, és hosszú, bíbor ruhát visel. Baljával édesanyja fehér fátylához nyúl, és a jobbjaival az előtte térdelő idős király ragyogó, arany serlegét érinti. A királyt ezt nagy tisztelettel, imára kulcsolt kézzel nyújtja a Gyermekeknek. A királyt profilban látjuk, amint – a kép előterében – fedetlen fővel térdel a Gyermeke előtt. Vörös színű ruhája felett súlyos, hermelin béléses bíbor palástot visel, amelynek uszálya hosszan terül el a király mögött, ezzel is kiemelve méltóságteljes alakját. Az idős király egyéni vonásokkal megmintázott arca minden bizonnyal kortárs királyi portré, akiben Nagy Lajos királyunkat ismerhetjük fel. A széles hermelin gallér is kiemeli nemes arcát a háttér kékje előtt. A király mögött lovásza áll, aki jobbjaival a daliás paripa kantárját tartja, míg baljával éppen levette királyi ura fejéről a liliomos arany koronát. Ő is nagy meghatottsággal, csodálkozva tekint a gyermekre. A király aransárga paripájának kiemelkedő művészi ábrázolása rokon a Kolozsvári testvérek, Márton és György híres Szent György-lovaszszobrával. Eredetileg annak bronz lova is aranyozott volt. A podolini képen az idős király lova méltóságteljesen, pihenő állásban jelenik meg, szerelését fénylő fehér kristálysorok díszítik, a nyereg bíbor színű. Felette az ég felhőiben angyal jelenik meg, és szózatot intéz a még úton lévő, a távoli messzeségből jövő, két ifjabb királyhoz: utat mutatva vezeti őket Jézushoz.

A második király még a lován ül, a fején arany korona. A hermelin béléses bíbor köpenyének szélfújta, vízszintes áramlása még a lovas sebességét jelzi, de a ló kantárját

5. kép. Podolin, az idős király hódolata az Istengyermek előtt

szorító gyalogos lovasz már megállásra készíti a lovat, mivel látja, és hallja az angyal szavát, hogy megérkeztek. A szőke hajfürtös középső király jobbáiban tartja az ajándékul hozott fénylő arany cibóriumot, míg baljával az égen megjelenő angyalra mutat, és hátratekintve biztatja a még távolabb lévő harmadik királyt a követésre, hiszen a helyes úton járnak. E középső király barna lovon, zöld nyeregen ül. A fiatal lovászegény karsú alakját testre szabott, piros és zöld öltözet fedi. A fehér harisnya felett térdig érő szoknyát és piros csíkos zöld inget visel. Fején a zöld sapka felett piros csuklya. A második és a harmadik király között kétágú, piros és zöld lombozatú zöld törzsű, magas, szinte a felhőkig érő fa áll. Ennek a dekoratív ívelő, sötét és világos színű, jobbra és balra hajló fának sommás ábrázolása szimbolikus jelentését emeli ki: utal a hosszú út szépségére és nehézségeire, kilátástalanságára is, a csillag olykori eltűnésére. Alakját, minden valószínűség szerint, a karácsonyi misztérium játékok díszlete befolyásolta.

A harmadik, legifjabb, arany-koronás király még hevesen vágta a fehér lován (4. kép). Hermelin-galléros, aransárga palástja lobogva, lengve jelzi a vágatás sebességét. Fehér nyeregen ül, és a lábát erőteljesen a kengyelbe feszíti. Jobbjával felfelé mutat, jelezve, hogy már észleli, már kapcsolatban van az égi hírnökkel, bár még nem is látja tisztán az ég felhői mögött lévő angyalt. Az ajándékul hozott arany serleget a baljában tartja. Testhezálló, térdig érő piros ruhát visel, amelynek övére erősített bőrtokban tartja díszes markolatú törét, hasonlóan a második királyhoz, akinek azonban fehér színű a ruhája a bíbor-palást alatt. E király felett mondatszalg lebeg az felhők előtt, a kék égen, amelyet a kép bal szélén lebegő angyal tart. A szalag feliratából ma már csak néhány betű látszik. Ez az epizód is a 14. századi, kortárs betlehemes játékok díszletéhez tartozhatott.

A képsor remekművű festői megjelenítése kiváló művészre vall, aki a kék háttér előtt, élesen kirajzolva, a távoli szemlélő számára is élvezhetően állítja elénk a három

6. kép. Podolin, a második király

király fáradságot nem kímélő, lehetetlent nem ismerő, eleven hitét, amelynek jutalma a célbaérés, az Istennel való találkozás végtelen boldogsága. Mindezt a szereplők lelkiállapotának mélyen expresszív jellemzésével tárja elénk a festő, amelyet fokoz az öltözékek eleven színessége és dekoratív gazdagsága, valamint az alakok életteli dinamikája. A három lovas egyenletes ritmusban követi egymást. Lovaik három egymást követő mozgáshelyzetet jelenítenek meg, a vágatástól a megállásig. A képen ezzel az idő dimenziója is megjelenik, a történések folyamatát a balról jobbra haladó szereplők a heves mozgalmasságtól fokozatosan vezetik a beteljesülés csendjéhez, nyugalmához, a boldogság állandóságához. A célpont, az Istenanya és az Istengyermek ábrázolása, igen tudatosan, éppen az Eucharistiát őrző, a templom falába mélyített szentségház felett jelenik meg: jelzi az Egyház tanítását, hogy a boldogságos Szűz volt a megtestesült Isten első szentségháza. A királyok pompás felvonulását és megérkezésének bemutatását az alatta lévő, a falsík lábuzatát ékesítő festett függöny-ábrázolás is kiemeli.

A szentély két szakaszos keresztboltozatán a Mennyegek országának víziója jelenik meg jeles művészi előadásban: az oltár felett, a keleti boltcikkelyben a Majestas Domini, a fenséges Isten fénylő mandorlával övezve látható, kezében az Élet könyvével. Őt az üdvözült lelkeket az élében tartó Ábrahám kíséri, valamint a Szentháromság és az Istenanya zenélő angyalokkal körülvevett alakja követi. Ez a mennyei jelenet a misztériumjátékok prologusában jelent meg a középkorban éppen úgy, mint a barokk korban.

A podolini plébániatemplom falképeinek megrendelője és tudós, teológiai ikonográfiai programjának összeállítója, minden bizonnyal a kor jelentős személyisége volt, aki a Podolin városában és plébániatemplomában is gyakorta megjelenő királyi vendégeknek is méltó emléket kívánt állítani. A szentély gazdag falképdíszében így kapott központi szerepet a Három királyok Betlehembe érkezésének ábrázolása. A falképek, művészi

megjelenítésük, előadásmódjuk és az öltözékek divatja alapján az 1360–80-as években, Nagy Lajos király uralkodásának második felében készülhettek. A képeket Tary Lajos festőművész 1912-ben restaurálta, ami a kor műemlékvédelmi felfogása szerint bizonyos megújítást is jelentett, de a legújabb szakmai értékelés szerint csak megerősítette az eredeti jeles művészi alkotást. S így a 21. században is hirdeti a 14. századi podolini misztériumjátékok, a Passió és a Betlehemi csoda előadásainak emlékét.

Fontosabb szakirodalom

Műemlékek Országos Bizottságának jelentése Podolin falképeinek restaurálásáról = *Magyarország Műemlékei IV*, szerk. FORSTER Gyula, Budapest, Franklin Társulat, 1915, 247.

JENDRASSIK Borbála, *Szepes vármegye középkori falképei*, Budapest, Sárkány Nyomda Részvénytársaság, 1938 (A Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének Dolgozatai, 48.), 39–45.

RADOCSAY Dénes, *A középkori Magyarország falképei*, Budapest, Akadémiai, 1954, 197.

KILIÁN István, *Két podolini piarista betlehemes*, *Vigilia*, 50/1985, 941–945.

PROKOPP Mária – MÉRY Gábor, *Középkori falképek a Szepességben*, Budapest, Méry Ratio, 2009, 70–75.